

El solatge de la modernitat (Literatura i Cafè)

Antoni Martí Monterde

*El hombre, además de hijo de sus obras, es
un poco hijo del café de su tiempo.*

JOSEP PLA

Al fons de la tassa /[...] solatge de sols.

RAMON GUILLEM

Si la modernitat és una cultura de la paraula, si la nostra ha estat, durant tant de temps, una civilització de la conversa, la seva transformació incessant, la seva constant i fugissera creació de noves mirades ha de modificar necessàriament també la conversa mateixa. La seva constitució en tertúlia, en soliloqui o fins i tot en silenci formarien part, una part molt important, de la modernitat en ser autopercepció i transformació alhora de la individualitat en l'escenari d'una saviesa que, enmig dels sorolls, de les xerrades i del brunzir de la societat, fa un pas decisiu: el pas de pensar que filosofar és aprendre a morir a considerar que potser filosofar és aprendre a estar sol; però ja no sols com ho feia Montaigne, tancant-se a la biblioteca del seu castell, sinó

enmig d'una multitud de mirades i paraules que no saben que es creuen. El Cafè seria un lloc fonamental, central i marginal alhora, on esdevindria aquest procés de transformació del llenguatge, de la mirada. D'aquest procés es desprenen també un seguit d'afirmacions, aparentment hiperbòliques, de George Steiner: «Europa està feta de Cafés. [...] Dibuixeu un mapa dels cafès i tindreu un dels indicadors essencials de la “idea d'Europa”. [...] Mentre hi hagi cafès, “la idea d'Europa” tindrà contingut». Si Steiner no exagera, el Cafè reclama una atenció especial en la descripció i comprensió de la modernitat que hauria de començar per buscar-s'hi.

L'home al Cafè esdevé *home de Cafè*. El Cafè és un àmbit on quedar-se un cert temps, o un incert temps, sense certes, ni incertes, sense saber per què: l'*habitué* del Cafè no hi té una veritable activitat a fer-hi; ser-hi s'ha transformat en acció, una acció que és acció i inacció alhora. L'habitual està al llindar de transformar-se en habitant. La pregunta la llança i la respon Julio Camba:

Antoni Martí Monterde (Torís, la Ribera Alta, 1968) és professor de Teoria de la Literatura i Literatura Comparada a la Universitat de Barcelona. Ha publicat poesia: *(Cinc fragments) Sobre el desordre* (1993) i *Els vianants* (Columna, 1995), assaig: *J. V. Foix o la solitud de l'escriptura* (Edicions 62, 1998) i narrativa *L'erosió* (Edicions 62, 2001), relat d'un viatge a l'Argentina.

¿Que a qué se va al café entonces? ¡Ah! Es un secreto demasiado sutil para que pueda transmitirse por el medio grosero de la palabra. [...] sólo acierto a decir que, aunque muchos van al café para hablar de política –en la que buscan quizá la misma excitación nerviosa que obtenían antes con la cafeína– o para jugar al dominó, los verdaderos hombres de café no van a eso ni a nada parecido. Van al café, y esto es todo. Van al café para estar en el café.

Però, aquest article està escrit des de la certesa indemostrable que moltes de les pàgines més importants de la modernitat s'han escrit d'acord amb un protocol descrit per Walter Benjamin en *Carrer de direcció única*:

L'autor col·loca la idea sobre la taula de marbre del cafè. Llarga reflexió: perquè aprofita el temps en què encara no té al davant el got, la lent amb què examina el pacient. Després treu lentament el seu instrumental: estilogràfica, llapis i pipa. La massa de clients, disposada com a amfiteatre, constitueix el públic del seu hospital. El cafè, servit i degustat previsorament, submergeix la idea en cloroform. Allò que té en ment té tan poc a veure amb l'afer mateix com el somni d'un anestesiats amb la intervenció quirúrgica. En cautelosos lineaments [de la lletra manuscrita es practiquen talls; ja a l'interior], el cirurgià desplaça accents, cauteritza les excrescències verbals i insereix algun estrangerisme com una costella de plata. Finalment, la puntuació ho cus tot amb fines sutures i ell remunera el cambrer, el seus assistent, en metàl·lic.

El mateix Benjamin, segons explica Gershom Scholem, havia arribat a afirmar

que «una filosofia que no és capaç d'incloure la possibilitat d'endevinar el futur a partir del *marro del cafè*, no pot ser una filosofia autèntica». Encara que ho pugui semblar, Benjamin tampoc no exagera: la possibilitat d'explicar el passat i el present a partir del temps del Cafè no deixa de ser la contrasignatura d'aquella promesa i compromís.

El primer que convé fer és distingir nítidament entre la beguda i el local. És una distinció que, en llengua castellana, Ramón Gómez de la Serna va maldar per gramaticalitzar:

La Academia de la Lengua no permite encabezar con Mayúscula *Café* como tampoco *Banco* y por eso al citar con los mismos signos al *Café* como local y como bebida resulta que indistintamente entramos en una taza de café o nos bebemos un local con silla y toda clase de enseres, resultando que lo mismo que *Banco* siempre con minúscula parece un banco arruinado en una plaza pública. [...] Yo en rebeldía con la regla académica pongo mayúscula a *Café*, salón de la holganza espiritual, sitio en que dilucidar lo divino y lo humano, punto de cita con la vida pública que lleva la fecha de nuestro tiempo.

Queda clar (per bé que en les citacions es respectaran sempre els criteris de cada autor a propòsit d'això) que parlem d'un indret, un local més ben dit, d'un lloc transformat en espai: el Cafè, en la seva complexitat i peculiaritat, és una institució. Tot i així, cal recordar també que poc després de l'arribada de la beguda a Europa, a començaments del segle XVII, el cafè comença a generalitzar-se i pren models

orientals, al caliu de tavernes, o de vegades per prescripció mèdica. Venècia i Marsella són els ports d'entrada des d'on comença a comercialitzar-se i a fer-se'n freqüent el consum privat, però també extradomèstic, per influència dels relats de viatge a l'orient que des del segle XVI parlaven dels seus efectes diversos sobre el cos i de la seva relació amb l'heterodòxia dins d'aquelles cultures. El 1650 va obrir la primera de les *coffeehouses* angleses, que generalitzarien el nom dels establiments en la seva especificitat –la primera oberta a Oxford, la primera londinenca dos anys més tard. Això implica que, de bon començament, el cafè es beu en l'espai públic. L'any 1683 està documentada la primera *bottega da caffè* veneciana, sota les arcades de les Procuratie Nuove de la plaça de Sant Marc. Pel que fa a Viena, són els turcs mateixos els qui porten aquest costum. La llegenda, desmentida en els fets però significativa com a ficció històrica que acaba tenint les seves conseqüències, diu que el mateix 1683, en ple setge dels turcs, un polonès anomenat Kolschitzky va obrir el primer establiment dedicat al seu consum –que feia dècades que s'havia generalitzat a la capital austríaca– gràcies als sacs que havien abandonat els otomans en la seva retirada, i que les autoritats pensaven que eren plens de pinso per als camells. Kolschitzky hauria demanat aquells sacs al duc de Lorena com a recompensa per haver-se infiltrat darrere de les línies enemigues. La seva astúcia no va limitar-se a això, sinó que, en adonar-se que als vienesos els resultava desagradable el pòsit en la beguda preparada a l'estil turc, va tenir la pensada de filtrar-la abans de servir-la, creant el filtre de les cafeteres, afegir-hi mel per endolcir-lo, i també va barrejar-lo amb llet, inventant el que es

conexeria amb el nom de cafè vienès, que també a iniciativa seva comença a servir-se acompanyat de pastissos. Tot és, però, una bromosa llegenda, i no sabrem mai del cert a qui admirava Jorge Luis Borges quan considerava el cafè amb llet com a mescla insuperable, especialment comparada amb les que li havia arribat a fer tastar Xul Solar, tan genial en altres afers, però que

llegó a mezclar café negro con salsa de tomate (verdaderamente repugnante) o sardinas con chocolate (atroz). Probábamos juntos esas mezclas y él mismo comprendía que eran incompatibles los elementos mezclados. Yo creo que las buenas combinaciones ya fueron inventadas y que nada podrá superar al café con leche (su inventor debe haber sido un ser excepcional) que es riquísimo y que es la combinación por excelencia.

A França, malgrat l'existència d'algun local precursor a Marsella, són els ambaixadors del sultà de Constantinoble a la cort de Lluís XIV els qui introdueixen el cafè en les seves recepcions, i n'estenen la moda a tot París i els seus *Salons*. Que es tracta aleshores d'una moda ho demostra el fet que les senyores acostumaven a vestir-se amb robes orientals per a beure'l; tot i que aquests precedents no situen ben bé la beguda del cafè en l'àmbit privat, es pot afirmar que la seva consolidació de manera definitiva a l'espai públic es dona en 1672, el dia que un gentilhome florentí, Francesco Procopio dei Coltelli, va afrancesar el seu nom i va fundar –en el seu primer emplaçament– *Le Procope*, el primer Cafè literari parisenc, considerat com a «catedral de la laïcitat i del bon gust», que més tard seria fonamental per a la Il·lustració –«*Etablissement de la*

nouvelle Philosophie. Notre Berceau fut un Caffé— i per a la Revolució Francesa.

Però, independentment d'aquests precedents, no basta que existeixin els locals o que la beguda estigui present en diferents formes de socialització perquè la institució com a tal prengui forma, especialment amb relació a la literatura; de la mateixa manera, tampoc n'hi hauria prou amb la seva destrucció perquè desaparegués, ja que, com assenyala Julio Camba:

El café no es ningún lugar determinado, ni es tampoco el conjunto de locales a los que se denomina cafés. Usted puede destruir todos estos locales mañana mismo y no dejar ni un solo cafetal en la tierra, que, allí donde haya iniciados, la institución Café seguirá tan firme como si tal cosa.

Des d'aquesta perspectiva, l'origen del Cafè com a institució europea ha de buscar-se en una triple genealogia: els salons, el comerç i els mitjans de transport, especialment el ferrocarril. Una triple arrel que ha deixat no pocs rastres en la seva configuració com a entitat ciutadana i, en estreta relació amb l'origen de la premsa moderna, també en la seva dimensió literària.

Els Salons són la gran institució de la conversa des de mitjan segle XVIII, i el Cafè guarda amb ells una relació d'alteritat. Els Cafès són l'altre dels Salons, el seu doble, el desplegament de la conversa envers altres maneres, costums, però també necessitats, inquietuds. Els salons són aristòcrates, i cal tenir present la manera com s'organitzaven, qui i per què hi era convidat, els rituals de presentació, les maneres que calia guardar, l'etiqueta que calia vestir, els costums que era imprescindible respectar, per a entendre

què significava ser-ne exclòs o, el que podia ser encara pitjor, ser-ne expulsat. Animats per les grans senyores de l'aristocràcia parisenca, entre les quals destacaven Madame du Deffand, Madame de Sévigné, Madame de Staël, eren una institució femenina però des de la qual es realitza un desplegament social que desborda el paper atribuït a la dona en l'estructura social, perquè no sols eren l'àmbit de discussió intel·lectual i política, presentació d'obres literàries, concerts i representacions teatrals, sinó també una cruïlla de totes aquestes pràctiques artístiques i filosòfiques. L'esperit de la Il·lustració donava forma enciclopèdica als debats civilitzatoris que, en un moment o un altre, passaven per les taules guarnides de tasses de les grans cases i la seva vida social. Per tant, és en l'àmbit privat de les grans famílies franceses on allò públic es discuteix i pren forma, a través dels moviments invisibles del poder que hi tenen lloc. En societat, la societat es constituïa als Salons i les *Salonnières* es plantejaven com a contrapoder simbòlic d'una política que s'hi interessa i reacciona contra ells, que hi participa i els veu com una amenaça constant gairebé en el mateix gest.

Els Cafès es plantegen com a alternativa als Salons a partir de l'ascens de la burgesia durant el segle XVIII, amb el parisenc Le Procope com a primera fita; prenen del seu model l'esquema de les tertúlies—aquesta obertura serà la que els artistes i literats reprendran més clarament—, la seva funció de centre aglutinador de les novetats culturals i de la discussió política. Però, evidentment, el Cafè ja no emprarà els mecanismes d'exclusió o inclusió de l'aristocràcia, sinó que secularitza el diàleg, la creació, la política; despulla de protocol els costums, desjerarquitzava la conversa, esta-

bleix una polifonia en què l'autoritat és provisional i guanyada o perduda amb cada intervenció. Més enllà del Procope il·lustrat, els Cafès són burgesos, per tant, oberts a la nova ciutadania emergent, que es legitima a si mateixa a través del treball i l'economia: Doña Rosa, la regenta del Cafè de *La colmena*, de Camilo José Cela, ho sap molt bé, i no dubta a pressionar els cambrers per treure el màxim rendiment a les taules ni a fer fora sense miraments —«a la calle con suavidad, y en la acera, dos patadas bien dadas donde se tercié»— a qui no pot pagar-se la consumició —«¡Oye! ¡Dile a Pepe que se fije en la cara!»—, com ara Martín Marco, qui tot i comprometre's a tornar quan tingui diners, tot i voler deixar un llibre com a penyora a un cambrer comprensiu, es converteix inexorablement en «el hombre que no ha pagado el café y que mira la ciudad como un niño enfermo y acosado, mete las manos en los bolsillos del pantalón./Las luces de la plaza brillan com un resplandor hiriente, casi ofensivo». És en virtut dels diners que la nova ciutadania s'atorga a si mateixa els drets a ser-hi, en aquest espai de socialització, cosa que lliga amb la seva genealogia comercial.

La idea ramoniana que «el Café es la vida interior de la ciudad como ciudad» implica tant el fet que la ciutat s'arrecera i replega de si mateixa com que s'intensifica omnicomprehenhivament des del seu centre per a sotmetre's a un debat intrínsec, ja que «es el parlamento desinteresado, la comprobación de la vida en mil ángulos de la urbe». A més a més, totes dues maneres d'entendre aquesta vida interior es concreten de forma diferent si l'enfocament és individual o col·lectiu. Però precisament en la indeterminació irreductible entre allò individual i col·lectiu trobem la seva

constitució polèmicament institucional. D'una banda, cal comptar amb el seu caràcter de cruïlla, cosa que fa afirmar a Fargue que «ens pensem falsament que els corrents d'opinió tenen la seva font a les sales de Redacció, al Parlament, [...] en realitat, els afers dels francesos germinen i es desenvolupen a la vista de tothom, en un cafè, al damunt de les consumicions, sota la vigilància inofensiva i probablement necessària dels cambrers».

Quan Ramón afirma que «creo en el Café sobre todas las cosas y por eso no aspiraré nunca, ni admitiré jamás, que se me lleve a otras instituciones», traça una frontera inestable amb la vida ciutadana precisament per a recobrar la llibertat que aquesta mateixa vida ciutadana està perdent, per a restaurar-la, per a retornar-la-hi en un espai que, tot sent ciutat, es distancii tant de les seves estructures rígides i dels seus costums enquistats com del seu incessant desbordament d'allò important en favor d'allò urgent, les seves presses argumentals i les seves exigències inderogables. En aquesta distància, la lucidesa de la mirada permet la paraula clara i distinta; si «el Café es el consejo de Estado de los hombres, que nadie va a consultar y que dirían la palabra definitiva sobre cada asunto», si «el café siempre se está ofreciendo a nosotros y no necesita su ámbito tan confortable como el de las Cámaras el que seamos Diputados o Senadores». Al Cafè, sense ser preguntat per ningú ni creure's en el dret d'interrogar ningú sobre la pertinença de la seva presència, que s'explica per ella mateixa en virtut de la mera afinitat amb un espai habitat per igual, tothom coprotagonitza una homogeneïtzació cultural i social sense precedents, alhora que es democratitza el debat ciutadà. Les regles de la *coffeehouse*, poètiques i iròni-

ques –fet i fet són una paròdia de les *Civil Orders* i del poema de Ben Johnson «Leges Convivales», de 1620– però gens desassenyades, publicades per Paul Greenwood el 1674 per al seu establiment donen la mesura d'aquest caràcter obert: «L'entrada és lliure, [...] / cavallers i comerciants són tots benvinguts / i no ofenen en prendre seient a la mateixa taula: / que ningú no busqui un lloc de preferència / perquè cadascú seirà a la primera cadira que trobi; / i ningú no s'aixecarà davant cap persona de rang major».

És en virtut d'un desplaçament de la mateixa noció parlamentària que, des del carrer mateix, pensa una manera d'intervenir al marge dels usos legitimats prèviament. Una multiplicitat de matisos situen aquesta pluralitat entre l'àgora, «como una plaza pública reservada, con asientos cómodos y bajo techado», en la idea ramoniana i l'«acadèmia platònica» com els considerava el vienès Hermann Bahr, o una mena de «República de Platón [on] existiria sin duda una tregua de un cuarto de hora para que los que vienen y los que se van no se cruzasen ni en la puerta giratoria», com proposa Camilo José Cela que haurien de ser els més ben organitzats; entre el «parnasillo, congreso y mentidero», a l'entendre d'Emilio Carrere i, amb Leon-Paul Fargue «una mica l'Acadèmia del senyor Tot el Món, el centre de l'univers a l'abast de tothom». Hi afegeix Ramón, concloent, que és «la única asociación verdaderamente libre, igualitaria y limpia de dogmatismo y de oligarquía; la institución más independiente [...] donde se sienta la ciudad dejándose tratar más directamente y donde además dan café» i on els escriptors no tenen cap més pretensió que merèixer tal nom perquè el Cafè és «para el escritor que no sea el escritor

diplomático oficial y no esté ni aspire a entrar en el escalafón del gran ministerio de la literatura».

Aquesta pluralitat de la vida de Cafè determina un espai de veus en alt, fins i tot, de vegades, de veus aixecades. Es tracta d'un replegament de la ciutat envers si mateixa, d'una interrupció de la ciutat per si mateixa a la recerca d'un altre diàleg, tot mirant de pensar-se, de debatre's, de parlar i parlar-se, discutir-se, però a més a més el Cafè sotmet a reflexió aquest mateix replegament, punt de fuga de la complexitat, en parlar de la necessitat mateixa de la interrupció, del soliloqui, de la cridòria. La ciutat s'interromp a si mateixa en els Cafès per interpel·lar-se en una institució cansada de totes les altres, i se sap interrupció constant en el seu esdevenir. Aquesta és una de les bases que fa d'aquesta institució no sols la menys institucional de totes les institucions, la menys acadèmica de totes les acadèmies, absolutament irreductible i indomitable.

La visibilitat i documentabilitat dels events pot fer semblar que el Cafè és dominat pel model del cenacle al voltant d'un animador principal, però en realitat la pluralitat mateixa del Cafè fragmenta aquest model de taula en taula. És cert que Pombo o el Cafè de Levante tenen els seus respectius centres de gravitació literària en Ramón y Cansinos, respectivament; i que el Greinsteidl de Viena, freqüentat per Hermann Bahr, esdevindrà el blanc de les ires de Kraus contra el decadentisme; però no pot oblidar-se que el mateix Cafè Central acollia temperaments tan diversos com el del mateix Kraus –agotnat en les taules del Central fins a la seva mudança al Herrenhoff, del mateix carrer Herrengasse–, Altenberg, Kuh, Polgar,...

Pel que fa al comerç, cal remuntar-se a 1687-1688, a Tower Street de Londres, on Edward Lloyd crea la companyia d'assegurances Lloyd's, de Londres, que va començar com una *coffeehouse* i que davant l'èxit hauria de traslladar-se al cap de poc temps a Lombard Street, on tindria la seu durant gairebé un segle. Al Lloyd's Coffeehouse, el preu d'una tassa de cafè –un *penny*– atorgava el dret a conversar amb qualsevol altra persona que hi hagués en el local, sovintejat per marxants, armadors, asseguradors i d'altres professionals de la mar que no sols hi feien contactes i tractes, sinó que especulaven amb la informació al mateix temps que llegien el *Lloyd's News*, diari de bord d'aquella cruïlla a terra ferma del comerç marítim, i precedent de la relació entre premsa i Cafè que no trigaria a consolidar-se. Per tant, al voltant de les tasses, i precisament legitimades per aquestes, les relacions establertes amb desconeguts basades en l'interès econòmic i el tràfic d'informació amb estranys, modifica la mateixa idea de conversa, i seran els gremis professionals de la burgesia els que adoptin ràpidament aquest model d'autoorganització improvisada, que els artistes i els escriptors, fins aleshores homes de les tavernes o, alguns, dels salons, conscients de formar part més aviat de la burgesia que no pas de l'aristocràcia, comencessin a convertir també els Cafès en gabinet de treball, de lectures i escriptures i, segons anava evolucionant el camp literari i artístic, també de relacions amb altres escriptors, amb altres artistes, però també amb la vida mateixa de la ciutat, aprehesa tant d'aquell espai com de la premsa diària.

No és estrany que en tot aquell tràfec d'informació, d'influències, de polèmiques, de tensions polítiques, ideològiques i eco-

nòmiques ben aviat es consolidés com un espai a mig camí entre allò públic i allò privat, l'interès i el desinteressat, l'econòmic i l'altruista, allò privatiu i allò compartit; la solitud i la multitud que, enmig de la interrupció de la continuïtat de la vida ciutadana sorgia, precisament, com la seva reaccentuació i intensificació, però filtrada per l'evidència que les relacions entre els individus estaven cada cop més marcades pels fluxos econòmics: com a mínim el del preu del cafè. Perquè serien els preus els responsables de redistribuir les classes de clienteleles entre diversos locals: el que es pagava ja era alguna cosa més que la beguda a engolir. Els primers grans Cafès funcionen com a cenacles professionals oberts i tancats alhora.

Però de fet aquesta distribució tan nítida dels Cafès en termes professionals només perdura en l'època constitutiva, mentre que segons avança el segle XIX i el XX, és la ideologització dels espais el que redistribuirà els públics, però sempre tenint present, com assenyala Benjamin per als Cafès de Berlín del tombant de segle, que la fisiologia dels cafès no pot diferenciar-los entre locals professionals i locals d'esbarjo, perquè en la major part dels locals se superposen tots dos tipus de funció, i fins i tot s'estableixen sediments en cada exclusió o inclusió. A més a més, es tractaria també d'un espai de constitució subversiva. Ho demostra la reacció que els diversos tipus d'establiments provoquen en el poder durant la industrialització: a Londres i, sobretot, a París es regula l'ordre social mirant d'impedir les trobades entre treballadors; la reunió improvisada de treballadors inquietava i desafiava les autoritats politicoeconòmiques, que fins i tot arriben a infiltrar policies en els Cafès i tavernes per a preparar les re-

presàlies. En plena revolució industrial, en nom de la moral eren durament criticades les tavernes on els treballadors es deixaven el sou i les maneres en borratxeres, però pràcticament no se'n tanquen, mentre que sí que són clausurats per ordre governamental nombrosos Cafès on la gent no estava embriagada, tot el contrari: ben sòbria, però no pas serena, sinó inquieta, nerviosa –no sols per la cafeïna– i discutint. Quan el dret de reunió encara és perseguit, el Cafè possibilita als treballadors de diversos gremis comparar les condicions de la seva feina i ideologitzar les seves converses sobre el treball.

Els orígens del Cafè en els mitjans de transport són més difusos, malgrat el rastre d'imatges literàries que hi fan pensar, però que en realitat ja no remetent a aquella genealogia material sinó a una altra d'ideal. Tenen molt a veure amb la distribució dels espais, i amb la relació que la gent té amb aquesta distribució. D'una banda, al segle XVIII algunes de les primeres *Coffeehouses* britàniques apareixen com a sales d'espera de les estacions de les diligències i carruatges; en aquest punt, la informació torna a ser un factor d'extrema importància, perquè el coneixement de l'estat de la ruta o de la dinàmica dels negocis en les ciutats d'origen o arribada propicien converses entre desconeguts en les quals quedava en suspens la diferència social o econòmica dels viatgers alhora que la posava de manifest. Tot i així, seran les grans o petites estacions de ferrocarril del segle XIX, les que l'associen definitivament amb la imminència del viatge, amb la sensació de trobar-se en un espai de trànsit de l'existència; quan Ramón afirma que «el Cafè no nació como Ateneo, sino como andén de la vida», o quan Huys-

mans, en els seus *Croquis parisiennes*, tot referint-se a la zona reservada a taules de cafè de la Cerveseria Europea de Grenelle, la descriu com un «abaixador d'extraradi», «se'n diria una petita estació de ferrocarril d'aquest cobert de murs esquerdat i destenyits, i accentuava encara més la semblança un enllunyat trist, talment el de les sales d'espera [...] donava la incerta visió d'una via, a penes il·luminada, fugint entre la boira de la nit cap a la llunyania». O quan Rafael Sánchez Mazas afirma que «los cafés son salas de espera, salas de interminable espera, de por vida», fins i tot quan Eduardo Zamacois comenta amb recança –ja en 1936– el fet que «los cafés actuales tienen más de tránsito que de salón; no se hicieron para la meditación, ni para el discreto; apenas entramos en ellos, queremos irnos; molestan, despiden; carecen de intimidad; son como esas estaciones en las que los trenes sólo se detienen “un minuto”», reprenen i despleguen de manera clara aquest rastre d'espera entre allò que es desconeix com a imminent i allò que s'ignora com a ajornat de la vida. Però quan Francisco Vighi comença el seu poema «Tertulia» dient que «este café tiene algo de talanquera/ y de wagón de tercera», o Claudio Magris afirma en *Microcosmos* que «asseguts al cafè, estem de viatge; igual que en tren», la reflexió es descompon en múltiples matisos, i es desplaça de les immenses sales de les estacions a l'interior dels vagons. Serà aquest darrer aspecte el més decisiu en la fesomia mateixa i la manera de seure als Cafès, tant pel que fa a la racionalització en l'aprofitament de l'espai amb la distribució i disposició de les taules, arrencades, calcada dels cotxes de ferrocarril, compartimentant l'atmosfera del local precisament per constituir-se com un territori semiprivat on no ser importu-

nat però on la imminència de la irrupció es concretava a cada encreuament de mirades en silenci. Un silenci propi de qui, assegut en un Cafè, sembla estar en una altra banda, que en realitat és en un altre lloc, perquè la gent de Cafè és gent desplaçada de la modernitat cap a la modernitat mateixa, en un viatge cap al seu sentit, que és quedar-se en el desplaçament, demorar-se en un viatge immòbil, imperceptible però cert, com Ramón en «el Café de estación que concierta con el viaje cuando se va uno, pero que es desconcertante cuando uno no se va y lo ha tomado por apeadero en un paseo por la ciudad». Una reflexió simètrica, però, es podria realitzar referida a les estades als Cafès de Venècia i Roma com a pausa dels viatgers del Grand Tour, dels romàntics anglesos, alemanys i francesos, que ja són en una altra banda, descobrint-se, i s'aturen al Florian o al Greco per mirar de donar-se notícia d'aquesta mena de renaixement a cada passa de la mirada.

Sensació de viatge i d'espera, imminència i desplaçament de la vida mateixa, tot és esdevenir fragmentat però consistent en aquest vestíbul de la individualitat que és la taula, un silenci horitzontal compartit amb la sociabilitat per a entrar i sortir de la vida pública a la privada i de la privada a la pública, des d'on l'*habitué* immòbil observa l'anar i venir dels uns i dels altres, de les converses i dels silencis. Sobretot dels silencis, cada cop més significatius. I precisament la gent de Cafè van ser els primers a albirar no sols el sentit de la modernitat sinó també la seva crisi originària.

Sol dir-se que la història del periodisme modern s'escriu en blanc i negre; no sol ser tan freqüent especificar que el negre respon tant a la tipografia com a taques de

café. Com hem vist, l'origen del Cafè com a espai es troba profundament relacionat amb la transformació del marc de relacions que suposa el primer capitalisme, el que Habermas ha anomenat transformació estructural de la vida pública, amb el seu tràfec de mercaderies i de notícies propi del comerç de llarga distància entre ciutats. Precisament, el tràfic de notícies impulsat d'aquesta manera esdevindrà fonamental en l'origen de la premsa moderna. Col·leccions d'assajos periòdics: així cal considerar les publicacions que, al caliu dels Cafès anglesos, sorgeixen a començaments del segle XVIII. La fundació a Londres de *The Tatler* en 1709, dirigida per Richard Steele, va ser fonamental en aquest sentit, ja que indicava com a seu i redacció de la revista el Cafè The Grecian, i encapçalava les diverses seccions amb els noms de les *Coffeehouses* –espectacles: White's Coffeehouse; literatura: Will's Coffeehouse; notícies generals: *St. James Coffeehouse...*— que li servien de prioritària font d'informació, perquè al capdavant, l'estratificació professional dels Cafès havia acabat estructurant els espais comunicatius com a enunciat d'un espai de sociabilitat cada cop més polititzada. Però cal tenir present que es tracta d'informació cultural perquè l'exigència política és la construcció d'una cultura compartible. El lliurament del 17 de maig de 1709 ho deixa ben clar: *The Tatler* s'adreça «als honrats ciutadans que passen més temps als Cafès que als seus establiments». Ja no són aquests papers, com ho havia estat el *Lloyd's News*, una eina d'eficàcia de la transmissió d'informació, sinó constructors de la mirada moral alhora que de l'estructura comunicativa que determina la seva mateixa configuració. Com assenyala Eagleton, *The Tatler* i *The Spectator* eduquen conscientment un

públic socialment heterogeni en les formes universals de la raó, el gust i la moralitat, però els seus judicis no han de ser arbitràriament autoritaris, no han de ser dictats d'una casta aristocràtica, sinó que el mateix consens públic que pretenen fomentar els modela i constreny des de dins. El Cafè, en aquest sentit, permetria la necessària distància; una distància imprescindible per a aquesta nova forma de crític, que no és ben bé literari, sinó cultural, que Eagleton situa entre el *flâneur* i el *bricoleur*, com a espectador silenciós, «una mica a banda de l'atragament de la metròpoli, sense que això impliqui alienació, tracta d'observar amb més agudesia i comunicar amb més eficàcia allò que s'aprèn d'aquest món als seus més atrafegats participants». Si tenim present que Eagleton segurament pensa més en un errabundeig dickensià que en una *flânerie* baudelairiana, en un cronista de la revolució industrial que en un *chroniqueur* o un *nouvelliste*, la caracterització resulta exacta. A parer d'Eagleton, la recerca d'aquest consens ampliaria la complexitat dels debats, dels quals el periòdic seria animador i concretitzador alhora, però també limitaria definitivament el seu abast, perquè en la polifonia, la comunicació lliure i igualitària de *The Tatler* i *The Spectator*, com en la dels Cafès burgesos, resultava preestablerta: els titulars del bé conegut com a «opinió», reconeguts entre si com a tals per emprar com a moneda de canvi la racionalitat, es reuneixen per al seu intercanvi regulat, i la comunicació seria en bona manera «fàtica», autònoma respecte dels interessos materials, però lligada a ells en la forma que pren la comunitat discursiva dels subjectes burgesos. En aquest punt, així que els Cafès aconsegueixen estructurar de determinada manera la moral burgesa, deixen

de propiciar-se com a àmbit de discussió, que ha de quedar closa. Aquesta podria ser una de les raons fonamentals per les quals la *Coffeehouse* anglesa desapareix tan ràpidament com havia sorgit: si el primer Cafè londinenc és de 1652, cap a 1700 ja n'hi ha uns 3.000; però a mitjan segle XVIII la major part han estat substituïts per *clubs* i *pubs*. Aquesta substitució pot explicar-se només en part per la legislació de caràcter colonial que afavoria el te com a beguda extradomèstica, però la desaparició d'una funció sociopolítica oberta per al Cafè en virtut de la pressió que una altra funció del mateix caràcter, més moralitzant encara i decantada cap a l'estabilitat i el tancament, l'oferida pel *club*, és inequívoca.

Tanmateix, els efectes més notables d'aquesta aventura periodística en els Cafès són d'enunciació: la cultura de la conversa i el debat esdevé un model per a la novel·la anglesa del XVIII —Sterne, per exemple—, com també més tard en la prosa d'un Diderot o un Voltaire, en un altre pla. Els 4.000 exemplars de tiratge que va arribar a tenir *The Tatler* no són pas cap bagatel·la, i el calc que en suposen publicacions d'altres països, de la italiana *Il Caffè* (1764-1766) a *El Duende de los Cafés*, publicat al Cadis constitucional, *El Duende Satírico del Día* (1828) i *El Pobrecito Hablador* (1832-1833), de Larra, són testimoniatge de la profunda influència d'aquest model per la literatura costumista i pel desenvolupament del realisme. Larra esdevé un especialista a captar la complexitat de les converses per a descriure instants, convertits en època gràcies a l'aprehensió definida de la personalitat de qui parlés al seu voltant. Tot i així, aquest costum té també el seu contrasentit: Schopenhauer solia arribar al seu Cafè i, en seure a la seva taula, deixava a sobre una

moneda d'or que, en marxar, recollia i s'enduïa. Un dia, un dels cambrers, a propòsit, li va preguntar: «Cada dia diposito aquesta moneda per donar-la al primer a qui senti una conversa bella i intel·ligent; ...però cada dia me l'he d'endur». Resulta, però, un cas extrem, i entotsolat, d'exigència. En el model de Steele i Addison, el diàleg es veu intensificat com a reescriptura en forma de cruïlla politicocultural d'altres subgèneres, d'estils de classe i de motius ideològics preexistents. Socialment disponible i tancada alhora, la publicació de correspondència real o fictícia dels lectors no és sinó la forma escrita que pren la intervenció en la realitat, fins i tot com a ficció comunitària, que la burgesia construeix, i busca en aquests escrits generats pel nou espai públic el seu reconeixement: Steel i Addison doten d'un òrgan públic estable a tots els grups que es congreguen en els diversos Cafès, els posen en relació discursiva, creen un espai ideològic habitable en forma de pàgines que, al seu torn, seran llegides, discutides, respostes en els Cafès mateixos. A més a més, la forma de circulació d'aquestes publicacions multiplica el seu efecte; com ha assenyalat Habermas, la forma dialogal que prenen molts articles indica la proximitat a la paraula parlada. La mateixa discussió és transportada a un altre mitjà, prosseguida en ell, per a retornar més tard, a través de la lectura, a l'originari mitjà de la conversa, en una continuïtat dialògica que s'accentuava subtilment amb el fet que moltes de les publicacions que posteriorment calcaran aquest model s'editen sense data: la continuïtat es transforma en transtemporalitat d'un procés d'il·lustració mútua i s'inscriu definitivament en la forma d'escriptura en què els ciutadans del segle XVIII i sobretot del XIX busquen el seu reconeixement i

autolegitimació, si més no fins que Flaubert els desemmascari: la novel·la.

La premsa periòdica, tant pel que fa als articles com pel que fa a les cartes dels lectors desenvolupa el model de diàleg sorgit del Cafè mateix –breu, sentencios, aforístic, contundent, persuasiu, mai no demostratiu: assagístic. «En el Cafè la autoridad depende de lo que se diga y de la conducta que se tenga, sin que intervengan esas formas de imposición que son el nombramiento, la credencial, el entorchado», insisteix Gómez de la Serna, perquè passen les frases com les hores, i res no roman inalterable perquè «en el Cafè [...] los hombres cambian de ideas y opiniones, sin demasiado énfasis, ni miedo a disparatar». Una doble traça formal caracteritza l'escriptura de Cafè. La brevetat, el perspectivisme, la fugacitat d'allò escrit respon a la forma mateixa dels locals i la seva constitució onejant i matisada: «l'aire del cafè és velat, protegeix de les llunyanies», escriu Magris pensant no sols en el fum del tabac. Redimensionada aquesta mirada crítica, exasperada per la mateixa distància que la feia possible, en el recer i trinxera que és el Cafè vienès –el Central, primer, després el Herrenhof, tots dos al mateix carrer: Herrengasse– esdevé el punt d'inflexió del periodisme i de la modernitat que suposa Karl Kraus, redactor únic de *Die Fackel*. A l'Europa Central, el model que havien plantejat Steele i Addison es desplega de manera que semblava incansable, i Viena esdevé la capital de l'extenuació. La societat vienesa que descriu i satiritza Kraus s'hi veu reflectida, però la moral que hi troba en el seu mirall és terrible, implacable. Basti pensar que Kraus es dedica, sobretot, a comentar la premsa en el seu periòdic, a polemitzar amb els retalls, a extreure el suc de cada anunci o nota, de cada titular o cada

errata, per insignificant que sembli, perquè la significació està sempre encara per mostrar-se, construir-se, amb dits i contradits, com la realitat: alguns dels fragments que senzillament subratllava d'un altre diari, en ser citats textualment a *Die Fackel*, van ser censurats.

Però, sens dubte es constata, com ho fa Ramón des de Pombo, que:

En el Café se escribe mejor y frente a todos los aspectos de las cuestiones. La fuerte luz de los Cafés, luz de teatro en que se puede escribir —cae sobre el blanco del papel dándole una conciencia superior, porque en esa luz de los Cafés hay un trasunto de las almas de los demás confundidas en un aglomerado ameno y vivo.

Perquè també formalment s'estén a les seves taules la capacitat de captació de la realitat; sempre com a interrupció de si mateixa, l'escriptura de Cafè alça acta de la fragmentació de la vida:

En las pausas al escribir en los Cafés, se contrasta todo mejor y nuestra cabeza se eleva hacia los techos, queriendo escaparse a su elástico que es en los Cafés donde más da de sí y se despereza. En los Cafés se comprende que no es nada una novela, un drama o un poema, que estamos lejos de que uno de esos actos limitadísimos merezcan la reputación. Se ve que hay que demostrar una idea deslavazada y hecha de instantes.

Una fragmentarietat d'escriptura que és també estratificació de la veritat, inassolible, informulable. El fet que de la veritat només es puguin donar versions que tenen la vigència de les paraules amb què es formulen, fa que en aquesta acadèmia

platònica, segons Magris, no s'hi ensenyi res, «però s'hi aprenen la sociabilitat i el desencant». Dir i contradir, dir-se i contradir-se, constitueix una perspectiva en què res no s'anul·la ni cancel·la —fins i tot el bell epígraf planià que encapçala aquest article contradiu la pràctica totalitat de les frases escrites per Pla sobre el Cafè, el cafè i fins i tot el *Nescafé*—, sinó que s'interromp a si mateix en forma de frases on el canvi és la mesura de la permanència. El desencís seria precisament el conjur que, més enllà de l'escepticisme, evitaria el risc, no menys platònic, del dogma, i permetria la constatació del discurs polièdric i polifònic, sense autoritats ni mestratges:

Es pot xerrar, explicar, però no es possible predicar, fer mítings, donar lliçons. Cadascú, a la seva taula, és pròxim i distant respecte al qui té al costat. En aquestes taules no és possible fer escola, crear coalicions, mobilitzar sequaços ni imitadors, reclutar deixebles. [...] no hi ha lloc per als mestres falsos, que sedueixen amb promeses falses de redempció els qui tenen una necessitat ansiosa i vaga de redempció fàcil i immediata.

Aquest aspecte lliga amb la dimensió de l'enunciació, que esdevé fonamental per a aquelles societats urbanes on, a diferència de l'anglesa, el Cafè no sols no desapareix, sinó que, sense perdre les seves funcions estructurants de la vida pública, de fet desenvolupant-les, acullen també el desenvolupament de la premsa, que ocupa bona part del temps dels *habitués*. I, a través de la premsa, es fan càrrec de la ciutat, el país i també el món sencer, ja que als cafès vienesos, com també als de Praga i Budapest, ben aviat comença a estar disponible no sols

la premsa local i nacional, sinó també l'estrangera. El que caracteritza en aquests anys el Cafè d'Europa central, i especialment el vienès, és el fet d'esdevenir un veritable *Bildungskaffee* que crea, alhora que la individualitat més inquieta, com més anava més turmentada, la ciutadania més avesada del continent. Així sembla concloure-ho Stefan Zweig, en les seves memòries:

la millor acadèmia per a informar-nos de totes les novetats era el cafè.

Per a entendre-ho cal saber que el cafè vienès és una institució molt especial que no es pot comparar amb cap altra de semblant d'arreu del món. De fet, és una mena de club democràtic, obert a tothom que vulgui una tassa de cafè a bon preu, on qualsevol client, per aquesta petita contribució, pot seure-hi durant hores, conversant, escrivint, jugant a cartes, rebre-hi el correu i, sobretot, consumir una quantitat il·limitada de diaris i revistes. En un cafè de categoria de Viena hi havia a la disposició del públic tots els diaris de Viena i no tan sols de Viena, sinó tots els de l'Imperi Alemany, els francesos, els anglesos, els italians i els americans, a més de totes les revistes literàries i artístiques importants del món. [...] res no ha contribuït tant a la desimboltura intel·lectual i a l'orientació internacional d'Àustria com el fet que al cafè un podia informar-se de tots els esdeveniments del món i alhora parlar-ne al cercle d'amics.

La distància interior que cerca l'home de Cafè esdevé distància crítica i camp de tensions per la relació amb aquella societat de la qual el Cafè, com la premsa, possibiliten la mirada crítica oberta. Però com a contrasentit, el paper que tenia la premsa en aquells cercles resulta també directament

influït per la inflamació de la informació, a punt d'esdevenir deflagració, convertida en incendi, finalment, en 1914. Personalitats tan diferents com la de Zweig i Kraus, amb posicions respecte a la premsa, la literatura, el Cafè i l'època tan poc conciliables, coincideixen a remarcar aquesta exasperació de les converses sustentades per la premsa periòdica. Per a Zweig es tractava d'una feina d'incitació a l'odi que «l'havien de fer els intel·lectuals, els poetes, els escriptors i els periodistes (amb bona o mala consciència, honradament o per rutina professional). [...] Les conseqüències van ser catastròfiques. En aquella època, quan la propaganda no s'havia fet servir mai en temps de pau, els pobles creien a ulls clucs, malgrat els milers de desenganys, tot allò que sortia imprès. [...] Cada vegada es feia més difícil, en aquelles primeres setmanes de 1914, de mantenir una conversa assenyada amb ningú». Per la seva banda, Kraus no dubtarà a assenyalar que «emparant-se en la tècnica, la histèria sotmet a la natura, el paper capitaneja les armes. Ja érem invàlids per obra de les rotatives abans que els canons no comencessin a cobrar-se víctimes. No havien evacuat ja tots els regnes de la imaginació quan la proclama aquella va declarar la guerra a la terra i els seus pobladors? Al final era el Verb. El que va matar l'esperit no va tenir més remei que parir l'acció. Els dèbils es van enfortir per ficar-nos a sota de la roda del progrés. I això ho aconseguí ella sola, ella, que amb la seva prostitució ha corromput el món! No és que la premsa engegués la maquinària de la mort... però ens va socavar el cor fins a tal punt que no vam poder imaginar què ens esperava: i per això és culpable d'aquesta guerra!». Al Cafè europeu se sent llavors una trencadissa, una fressa de papers, seguida d'un silenci.

No pot passar inadvertit en aquest sentit el fet que la finestra del Cafè esdevingui una frontera de la mirada. Ja en un dels relats fundacionals de la modernitat, «L'home de les multituds», publicat en 1840, Edgar Allan Poe ho va saber entendre. No és estrany que Charles Baudelaire i, de la seva mà, Walter Benjamin sentissin una fascinació tan profunda per aquest relat, fins al punt que se'ls ha vist com els seus veritables seguidors, però –per raons òbvies– ha estat l'errància en la ciutat la que ha merescut més atenció, mentre que ha quedat força desatès el fet que Poe situa el narrador en un Cafè per protagonitzar la decisiva presa de consciència de la densitat de la seva modernitat: «No fa gaire temps, a entrada d'un vespre de tardor, m'estava assegut davant el gran aparador (*large bow-window*) del cafè de D..., a Londres». El narrador parteix d'una diferència constitutiva de la mirada, d'un desenterboliment, un desvelament que el fa deixar enrere l'*ennui* per tal de –de dins cap enfora– desplegar la visió; no baldament compara aquest desvelament amb l'homèric *αχλυσ η πριυν επηεν* (*Iliada*, V, 126) en què la deessa Pal·les Atena es presenta a Diomedes, ferit, i li retira la foscor dels ulls: «Ara, Diomedes, tingues confiança i lluita contra els troians. [...] t'he tret dels ulls la boira que abans te'ls cobria, perquè distingeixis bé tant una deïtat com un guerrer» (*Iliada*, V, 123-ss). Així, la mirada va passant fronteres: cap al recobriment des de la convalescència, cap a la tardor, cap al vespre, cap a la llum artificial, cap a la multitud, cap a l'enfora, però la finestra del vidre estableix les condicions de legibilitat del carrer, traspaperada amb la lectura de diaris i de la mateixa vida del local. Allò vist al carrer acaba captivant la mirada just per l'endinsament que suposa

la finestra balconera, l'ampit que deixa el subjecte en un espai que ha esdevingut habitable precisament com a frontera entre la reflexió entotsolada i intensificada i la multitud que no sap que és observada de tan a prop i que és sotmesa a un veritable acte de lectura: «a la fi vaig desentendre'm de tot el de l'interior del local i em vaig absorbir en la contemplació de l'escena exterior». Un escrutini cada cop més detallat, en què el Cafè construeix la perspectiva i el vidre la distància. Al cap d'una estona d'observació, el narrador ja sap del cert que en la fugacitat d'un pas, en els fugissers moviments de la gent, en cada detall material o de comportament dels desconeguts, posat en relació amb tots els altres es podia albirar tota una vida: des de la taula d'un Cafè es construeix tota una hermenèutica de la vida quotidiana. Només quan una figura, la de l'home de les multituds, se li fa il·legible, quan tota aquesta hermenèutica ciutadana li resulta insuficient davant un vell inextricable, el narrador s'aixeca de taula, surt del Cafè i el persegueix per tota la ciutat durant tot un dia, per acabar constatant que en la persecució d'aquell individu perseguia la modernitat mateixa, que quedarà oberta com a pregunta perquè en aturar-lo, el narrador és considerat un invisible ensopec més dels que li donaven l'energia vital. Llavors, cessa la persecució, precisament en el mateix punt de partida: potser observat per algú assegut a la mateixa taula finestrera del Cafè D.

La finestra, doncs, estableix un exterior i un interior alhora que els relaciona críticament, perfectament penetrables entre si, però delimitats: la forma dels Cafès esdevé determinant en la manera de pensar la ciutat. Per a l'escriptor, tan important com la transparència de la finestra, que permet

fer-se la il·lusió d'endinsar-se en la vida tumultuosa de les voreres, és l'opacitat del marc, que situa allò que és vist en un marge de la realitat i del paper, que situa la vida en un parèntesi de distanciament i fa no oblidar els fulls. La lectura lenta, interrompuda, aixecant de tant en tant el cap troba, en mirar la ciutat i baixar de tant en tant els ulls cap al paper, la seva reflexió simètrica. I en escriure, aquesta mateixa interrupció, aquesta lentitud i contrast, resulta essencial. Per això recomanava Ramón Gómez de la Serna pensar

en los Cafés, en distintos Cafés, en una larga peregrinación de Cafés, todos, todos los días. El escritor debe estar sentado en medio de la vida, pero al margen de ella y en el sitio en que están las gentes sin profesión determinada y donde haya una ventana –mejor si hay dos a dos calles distintas– que no sea la suya, sino la ventana inesperada.

Es tracta, en realitat, d'anar de finestra en finestra, perquè

gracias a lo que se ve por esas ventanas conseguimos una idea total y acertada de la ciudad. Se completan unas a otras. Basta ver desde una aquella casa, desde otra un árbol, desde otra una plaza, desde otra una gran fuente, desde otra el levantar poco a poco un gran edificio. No nos volvemos empedernidos gracias a eso. En cada lado de la ciudad se piensan cosas distintas, y hay como una mina de ideas de distinta clase. Oh, si no hubiésemos estado aquella tarde en aquel sitio, ¿cómo habríamos atrapado aquel aspecto o aquel cuento?!

Les finestres aboquen sobre les taules una claredat que de seguida esdevé lucidesa:

lucidesa de lectures, lucidesa d'escriptura orejada per una especial densitat de la mirada, que es concentra en si mateixa i, des d'aquesta mateixa concentració distribueix l'atenció sobre el món a través del calidoscopi que és el local i a través de la premsa que hi troba, sense perdre la noció d'imminència de la realitat al defora de la porta. Això té molt a veure encara amb la idea que el Cafè és el gabinet de treball de l'escriptor, desenvolupada al llarg del segle XIX des de diverses definicions de la bohèmia, allà coincidiran amb uns altres expulsats d'uns altres *salons*: els pintors impressionistes. La bohèmia, des de la miserabilista fins a la divina, des de la roja fins a la negra, des de la *santa* a la *melenuda*, ocuparà els Cafés fins a la seva dissolució en les pròpies contradiccions. Al tombant del segle XIX i començament del XX s'esquerdarà tot equilibri possible, i s'afegirà a la finestra el caràcter de resguard i al Cafè el de recer.

El retorn al Cafè des del carrer esdevé desassossegant, i la finestra esdevindrà la darrera distància que l'individu necessita per a no dissoldre's en el no-res, tal com suggereix Pessoa, que fa imprescindible per a Bernardo Soares del seu *Livro do desassossego* aquest llindar transparent però sòlid. Un aire d'indeterminació possibilita l'escriptura sense més ancoratge en el món que la taula; com sintetitza Magris,

Escriure significa saber que no som a la terra promesa i que no hi podrem arribar mai, però continuar tenaçment el camí en aquesta direcció, a través del desert. Asseguts al cafè, estem de viatge; igual que en tren, a la fonda o pel carrer, podem dur poquíssimes coses a sobre, no podem posar una vanitosa marca personal a res, no som nin-

gú. En aquest anonimat familiar es pot dissimular, desempallegar-se del jo com d'una clova. El món és una cavitat insegura on l'escriptura penetra perplexa i obstinada. Escriure, interrompre's, xerrar, jugar a cartes; el riure d'una taula veïna, un perfil de dona, indiscutible com el destí, el vi al got, color daurat del temps. Les hores flueixen amables, des preocupades, gairebé felices.

Però, en la relació estretíssima entre individu, Cafè i informació –ciutadana, mundial–, resulta fonamental que el Cafè sigui interrupció i no permanència absoluta. Un recer durador esdevé desterrament, o exili. Però en el Cafè el temps i no la distància, organitzen la llunyania o proximitat als esdeveniments. Quedar-se al Cafè de manera permanent significa construir una continuïtat tancada que, tanmateix, viu en la constant amenaça de la interrupció, de la irrupció de l'esdeveniment que, com més es demora, més violentament compareix. Un esdeveniment que arribaria abandonant per un instant el seu centre, però no la seva centralitat històrica, i ho faria per destruir una distància, un apartament que, en realitat, no serien propis del Cafè. L'art de la interrupció, importantíssim en la modernitat per tot allò que en ella és fragmentarietat, reuneix sobre la taula del Cafè tots els bocins no per reconstituir la unitat ni per reorganitzar la totalitat, sinó per col·locar entre ells el cos mateix de qui els reconeix com a part de la seva pròpia condició incompleta, la seva individualitat; una individualitat que és la peça que no falta, ni sobra, ni satura ni buida, però construeix present. Tanmateix, aquest allunyament de la realitat més que legítim ha de considerar-se desesperat en la construcció d'una serenitat sempre a punt de descobrir-se fràgil, malgrat la

solidesa que hagi pogut mostrar fins i tot en la imminència de la catàstrofe. Signe sense significat, precàriament, fugaçment, s'instaura sentit en la interrupció d'un mateix: llegir la premsa, debatre l'actualitat, fer córrer les notícies, els rumors, de taula en taula, mirar per la finestra, comparar el carrer amb la barra des d'una taula on es rebí la doble llum –natural i artificial– de l'actualitat diürna i nocturna, comporta una forma de desallunyament de la realitat ciutadana de radicalitat inqüestionable, i implica l'esgarrifosa coincidència entre la fragmentació de l'escriptura (en diaris, notes, aforismes...) i la fragmentació de la realitat. Escriptura, realitat, identitat en dissolució que, tanmateix, són requerides per la urgència de l'esdevenir. Qui, assegut a la seva taula del Cafè, no parla, no llegeix la premsa, ni mira per la finestra ni al seu voltant, no sabem cap a on s'allunya, però es present que algun dia serà abastat per un significat imposat, que potser no serà seu, però no podrà considerar com a aliè. Això és el que esdevé a Buchmendel, el personatge que dona títol a un relat breu publicat per Stefan Zweig en 1929, potser el relat que més profundament es relaciona amb les seves memòries i assaigs. «Mendel, el dels llibres» és un llibreter de vell sense altra adreça que la del Cafè Gluck de Viena, on s'ha establert de manera tan permanent i entotsolada que, a banda de ser una part més de l'establiment –i part essencial de la seva glòria i honra–, ha perdut tota relació amb l'exterior no ja del local, sinó de la seva taula i el seu món de llibres.

No se'l podia imaginar més que al Cafè Gluck. [...] que de mica en mica va esdevenir el seu taller, el seu quarter general, la seva oficina de correus, el seu món. [...] Ja-

kob Mendel, des de la seva taula quadrada, a través de les seves ulleres, mirava l'altre món dels llibres, que també gira constantment i es transforma, a aquell món més enllà del nostre. [...] Mendel formava part del mobiliari del cafè com la vella caixa registradora de fusta de cirerer, els dos billars força apedaçats o la cafetera de coure; la seva taula era tractada com un santuari. [...] A quarts de vuit del matí entrava al cafè i no l'abandonava fins que no apagaven els llums.

El problema és que, quan ja havia començat la Gran Guerra, no sembla adonar-se de res. Ni la cridòria del venedor de diaris amb tiratges especials amb un grumoll de gent al seu voltant —«Mendel mai no s'abocava a un diari»—, ni la sobtada desaparició del fill del propietari, ni la substitució de la llet per cafè de figues, ni la cada cop més mísera qualitat del pa, res no li semblava significatiu. Però de tot allò que no va saber res durant tant de temps va haver d'assabentar-se el dia que, aliè a l'horitzó incendiat de cada frontera, les seves trameses de correu a França i Anglaterra cauen en mans d'un censor de correus, i un matí, un policia i un agent secret el van comminar a acompanyar-los. Era la inexorable intersecció amb els afers oficials, la intersecció entre la història dels dies i la del temps, el que havia produït més que un desplaçament una esquerra dels esdeveniments que travessa d'un àmbit a l'altre, obrint un esvoranc on ja era impossible no caure. Mendel va desaparèixer del Cafè durant gairebé dos anys, i va retornar, després del pas per un camp de concentració —el narrador deixa caure sobre aquesta estada un silenci explícit i esborronadorament premonitori: «sobre això no hi ha cap testimoniatge»—, amb la

mirada perduda, però ja no en la llunyania, sinó en el no-res.

S'encamina a la seva taula, es treu l'abric, tot i que no com abans, tan ràpid i lleuger, com era el seu costum; s'asseu, simplement, i no diu res, només mira la taula amb els ulls vagues i buits. De mica en mica, però, en portar-li el paquet de llibres que li havien arribat des d'Alemanya, va començar a llegir. Però ja no era el mateix.

Amb una destrucció interior inexplicable i inexplicada, Mendel cau en la deixadesa, i un canvi de propietari del seu Cafè el deixa en una intempèrie interior

No, Mendel ja no era Mendel, no era ja un miracle del món, sinó un inútil farcell de barba i parracs que respirava amb esforç, tirat sense esma en el seu antic seient d'augur; ja no era la glòria del Cafè Gluck, sinó la seva vergonya, una taca, pudent, desagradable a la vista, un paràsit incòmode i innecessari.

Una intempèrie que aviat es transformarà en expulsió. És a dir: en desnonament. Quan, al cap d'unes setmanes, va tornar al Cafè Gluck, Mendel, amb la mirada perduda, com un somnàmbul, així que entrà per la porta va caure desplomat, i unes hores més tard ja era mort. Resulta sobrer mirar d'explicar què havia impulsat Mendel, com un somnàmbul, a adreçar-se a aquell Cafè, a buscar aquella taula, la seva llar veritable per morir.

Si la relació entre Cafè i ciutat és d'anada i tornada, sense que pugui establir-se quin és el veritable moviment inicial, si la primera passa és d'entrada o sortida, el

retorn al cafè del *flâneur* resulta exiliant. Des de l'any de publicació del relat de Poe, 1840, fins a començament del segle XX s'ha produït el que Georg Simmel va descriure, ja en 1900, com un acreixement de la vida nerviosa, una intel·lectualització de la vida anímica urbana, una intensificació de l'exigència d'enteniment per a desenvolupar-se en la gran ciutat que suposa un desafiament definitiu a la resistència de l'individu a ser anivellat i consumit en un mecanisme tècnic i social. Ja s'ha consumat la reducció a mercaderia del *flâneur* baudelairià, que ha emprès el seu darrer viatge, cap a la mort, però encara no s'ha consolidat definitivament la seva dissolució en l'engranatge de la tècnica de la vida, que Simmel sap intuir per a les metròpolis. L'individu, que no oblida el seu ésser de diferències, tibant entre accions i relacions, experimenta primer una transformació de la seva subjectivitat que el fa caure en la indolència, rescabament de la successió incandescent d'esdeveniments, que fa cada cop més necessàriament forts els estímuls per a trobar resposta, però que sobretot anivella les experiències, soscava la seva peculiaritat, esborra el seu valor específic. La incomparabilitat de la vida decandeix. La ciutat nerviosa crea un urbanita que, de tants estímuls com rep quantitativament, no pot acarar-los qualitativament, i ja es veu incapacitat per a reaccionar: es produeix «l'automanteniment de certes naturaleses al preu de desvaloritzar tot el món objectiu, la qual cosa ensorra inevitablement la pròpia personalitat en un sentiment d'igual desvalorització». Com a reacció, Simmel descriu, ja en 1900, el sorgiment d'una «limitació entre els éssers humans que, d'altra banda, és l'única que fa possible la forma contemporània de vida»; es tracta d'una mena de distància-

ment sense el qual resultaria insuportable la promiscuïtat i la mescladissa diversa de la circulació en les grans ciutats. Per a Simmel, «el fet que l'ésser humà se les hagi d'haver amb un nombre tan immens de persones, tal com s'esdevé en les relacions comercials, professionals i socials de la cultura urbana moderna, faria que els homes moderns, sensibles i nerviosos, caiguessin en la desesperació, si aquella objectivació del caràcter de la circulació no comportava una frontera i reserva interiors». Aquest és l'origen que els urbanites tinguin entre si una actitud de malfiança, quan no directament d'antipatia, «una silenciosa aversió, una estrangeria i una repulsió mútua, que en el mateix instant d'un contacte més proper provocat d'alguna manera, derivaria en odi i lluita». És el que Elias Canetti va vincular de manera definitiva i extrema a la massa en parlar de la por a ser tocats, i que desenvoluparia paradoxalment i agònica el tema del petit poema en prosa «Les foules», de Baudelaire; si per a l'autor de *Le Spleen de Paris*, «Multitud, solitud: termes iguals i convertibles per al poeta actiu i fecund», fins al punt que és poeta qui té l'art de la gentada, i participa del gust de la disfressa i la màscara, de l'odi del domicili i del viatge, per a Simmel la recerca de llibertat tindria com a contrapartida un fet: «no sentir-se en determinades circumstàncies enlloc tan a soles i abandonat com precisament entre la multitud urbanita és només el revers d'aquella llibertat». És per això que el Cafè, després de tantes passes, és alguna cosa més que un recés: és un recer. «La base essencial del Cafè es que nos dejen en paz y que dejemos en paz a los otros, tanto que basta estar completamente solo en una de sus mesas para no ser discutido», afirma Ramón. Però no es tracta només de

l'aversió de què parlava Simmel, sinó de la constatació que la individualitat urbana necessita arrecerar-se d'una ciutat que, alhora que la defineix, cada cop resulta més amenaçadora de la seva integritat. Per a l'habitant de Pombo:

Los Cafés son los burladeros, los reductos en que resguardarnos de las calles por las que no se pueden hacer trayectos largos. En las calles se ve demasiado el alarde falso que hacen las gentes o presuntuosas o atrabiliarias o vengativas. En las calles está el cielo, la luz, los grandes espacios, pero tropezamos en ellos con los hombres, y eso las convierte en jardines llenos de víboras, de escarabajos, de alacranes. [...] Dan miedo las calles, y además se siente cómo el peligro que se barrunta en esas ciudades en que el mar entró ya una vez y las barrió. El mar indignado puede inundarlas de nuevo. Sólo en los Cafés se sale de ese peligro, pues sus puertas son como esas compresas que cierran el río y lo detienen.

El retorn al Cafè del *flâneur*, sense perdre totes les seves possibilitats, és ja també l'escenari de la impossibilitat. No és la bohèmia, sinó la seva derrota, el que habita l'home perdut enmig d'una ciutadania que té allò que a ell li falta. Sembla definir-ho així «Cafè» de Peter Altenberg, que va fer del Central gairebé el seu domicili –no se li coneixia altra adreça estable i, avui, la reconstrucció d'aquell Cafè inclou un sinistre ninot, agermanat amb el Pessoa de la terrassa d'A Brasileira, que el reproduïx eternament assegut en una taula a tocar de la porta:

Tens les teves preocupacions, aquesta, aquella... ¡al Cafè!

Per algun motiu, per comprensible que sigui, ella no pot venir a veure't... ¡al Cafè!
Tens les sabates destrossades... ¡al Cafè!
Tens un sou de quatre-centes corones i en gastes cinc-centes... ¡al Cafè!
Ets un home correcte i estalviador, i no et permets cap luxe... ¡al Cafè!
Ets funcionari i t'hauria agradat ser metge... ¡al Cafè!
No trobes ningú que harmonitzi amb tu... ¡al Cafè!
Et trobes internament al llindar del suïcidi... ¡al Cafè!
Odis i menysprees els éssers humans i, tanmateix, no pots prescindir d'ells... ¡al Cafè!
Ja no et fien enlloc... ¡al Cafè!

Malgrat que hi hagi entre tots dos grans distàncies, en 1926 Alfred Polgar encara sembla coincidir en aquest punt amb Altenberg quan afirma, en la seva «Teoria del Cafè Central», que aquest es troba a Viena, en la latitud de la solitud. Tot i així, hi ha un altre factor determinant, a banda d'aquesta reinvenió de la bohèmia des d'una perspectiva despullada irònicament de tota màscara decadentista i decadentista: la dissolució de la vida privada, la desintegració de la idea d'espai domèstic com a espai propi, deixa la intimitat en itinerància, en una errància sense fi i sense finalitat; ja no es persegueix la modernitat, sinó la seva ombra, emancipada del seu objecte i fins i tot de la llum que la fa possible. Homes i dones sense ombra, abassegats per un món de qualitats sense home que Musil havia sabut descriure amb precisió des de les taules del Cafè Museum, també anomenat Cafè Nihilismus. L'espai privat ja no és l'àmbit de la calma –i Freud havia posat també al descobert els plecs de la seva roba–, sinó

la cruïlla de la solitud sense centre. De la intimitat intinerant que trobava el seu lloc en els intersticis d'allò públic i les seves interseccions amb allò privat s'ha passat a un errància que troba en el Cafè la seva darrera pausa, que ara és una pausa gens tranquil·litzadora. Polgar ho posa de manifest en un relat, com tots els seus tan breu com intens: «Sospita respecte a les coses». El protagonista s'esgarrija davant del fet que el Cafè on es troba estigui a punt de tancar. «Per a mi és terrible, haver de tornar a casa», diu al narrador. I després posa de manifest les seves cuites domèstiques, que no són altres que la sensació que les coses, els objectes que omplen casa seva, no són de fiar; que tenen vida pròpia—«tinc la sospita que entre elles existeix una espècie de companyonia, una mena de complicitat maligna», que es mouen en la seva absència, o, pitjor encara, quan ell hi és però no s'adona, o és dormint. La por el domina al seu domini perdut; l'espai propi ja no és seu, sinó de les coses, «ben cert que són poques, però, contra un de sol, encara són moltes». Per a aquest personatge, la intempèrie només es pot interrompre, tal com proposa al narrador, no tornant a casa, sinó buscant un recer: «El cafè del mercat és obert tota la nit!». Ja no es tracta, com en Baudelaire, d'anar de Cafè en Cafè per evitar trobar-se amb els propietaris de les successives habitacions el lloguer de les quals els devia, o de la crisi del model familiar burgès; sinó del fet que habitar l'espai propi ja significa compartir-lo amb un jo escindit, en plena dissolució de la identitat en els objectes, en una sinistra manifestació de materialitat de la realitat que—fins que no arribin Proust i Benjamin per a reinscriure-ho tot plegat en la malenconia— és percebuda com un gran escenari on el drama no és altre que el del

propi destí. Com exclama Ramón, «en el Cafè se apura con gusto “el caliz amargo de la vida”, frase que nunca será más oportuna que ante una taza de más café que leche».

Tot i així, des de final del segle XIX aquesta actitud ja no pot tenir res d'estetitzant, i fins i tot un primerenc però ja visionari Karl Kraus posarà punt i final a aquesta possibilitat. Res de més inquietant que la mirada a l'home de Cafè que Kraus va adreçar, en 1897, fita a fita, als seus contemporanis en el moment de tancar-se el Cafè Greinsteidl perquè el palau Herberstein, on es trobava, havia de ser transformar-se en apartaments:

La nostra literatura va cap a un període d'intempèrie, els fils de la producció literària seran cruelment tallats. A partir d'ara el cenacle literari haurà de celebrar a casa les seves reunions. Però el que és la vida professional, amb els seus nerviosismes i agitacions vàries, tenia lloc en aquest Cafè, que com cap altre semblava l'indicat per a ser el centre de l'activitat literària. No poques prestacions asseguraven a l'antic local un lloc d'honor en la història literària.

Aquest va ser un dels seus primers articles: «La literatura demolida». Kraus hi adverteix que «Viena, en la seva conversió en gran ciutat, l'estan demolint», cosa que deixaria els escriptors decadents de la Jove Viena sense un dels seus centres de reunió, en plena intempèrie, atrafegats per la mudança:

Tothom es prepara per al gran èxode. L'en-carregat de la demolició ja pica als vidres de les finestres—ha arribat l'hora. A cuita-corrents es recull tot l'utilatge literari: la manca de talent, la saviesa precoç, els posats, la me-

galomania, les xicotes de barri, les corbates, el manierisme, les errades gramaticals, els monocles, els nervis secrets. No pot quedar res. Els poetes, dubitatius, són delicadament acompanyats a la sortida. Arrencats dels seus racons encofurnats, temen el dia, la llum del qual els encega, temen la vida, l'abundància de la qual els asfixia. Contra aquesta llum, el monocle és una dèbil protecció; la vida destruirà les croses de l'afectació...

Cap a on es dirigeix ara la nostra literatura jove? Quin serà el seu futur Griensteidl?

Ha començat el viratge cap al descrèdit de l'home de Cafè, que només podia ser albirat i formulat per un d'ells, des de les seves taules. Acostumat a posar el seu talent enervat en moviment sobre qualsevol aspecte de la vida, finalment l'home de Cafè es posa en qüestió a si mateix, la seva existència, la seva necessitat. Es descobreix com a màscara que es desemmascara a si mateixa, en desqualificar els decadents *literats de Cafè* encapçalats per Herman Bahr, que habitaven el Greinsteidl, acompanyats sense necessària companyonia per Schnitzler, Hofmannsthal i el mateix Kraus. Costa de creure que l'autor de tendríssimes històries com *Bambi*, Felix Salten, expressés el seu parer sobre l'article en forma de cop de puny; i no a la taula, sinó al mateix rostre de Kraus. Potser Kraus va ser terriblement injust amb aquells escriptors; segurament hauria estat més injust encara, però sobretot més terrible, no escriure aquell article. La vida de Cafè continua, però de taula en taula passa una ombra de sospita, de mal-estar, de neguitosa impaciència perquè tot es mostri, per poder pensar-s'hi, tothom, d'amagat de si mateixos un cop posats al descobert. El retrat de Kraus que Elias Canetti fa en les seves memòries a través d'algú

que se li assembla, que podria ser Kraus però no ho era pas, assegut a una taula del Cafè Museum –cosa inversemblant que hi afegeix estranyament–, sempre sol i callat, agotnat darrere la premsa desplegada, resulta aclaridor precisament perquè parla de Kraus, o d'algú que podria ser-ho, si no fos perquè roman en silenci, que podria dir-se que és Kraus només quan llegeix la premsa—«quan estava dret o caminava no hi havia res en comú»—, i de qui el mira i el confon, construint i destruint incessantment sentit de taula a taula:

Quan entrava al Cafè Museum, de primer el buscava i, com que no se li veia la cara, el reconeixia per la rigidesa del braç aguantant el diari –s'agafava a una cosa perillosa que de bon grat hauria allunyat, però malgrat tot la llegia amb tot detall. Jo intentava assegurar-me de manera que no el perdés de vista, preferiblement en algun costat del davant. Tenia un temor inquietant pel seu silenci, que aviat se'm va fer important, i mai no m'hauria assegut en una taula lliure al seu costat. [...] De vegades em semblava trobar-li un gest adolorit, gairebé imperceptible, i l'atribuïa a la lectura del diari. Em vaig descobrir a mi mateix esperant els escassos instants en què treia el cap. Sovint interrompia la lectura del meu diari, a fi d'assegurar-me que ell també es mantenia absorbt en el seu. [...] llegia diaris estrangers, no solament vienesos, no solament en alemany. Al capdamunt de la pila de diaris que el cambrer li duia, sempre n'hi havia un d'anglès.

Cal recordar que Simmel, en la seva distinció entre la metròpolis i la petita ciutat, entre ciutats nervioses i ciutats lentes, afegeix un criteri d'incomparabilitat entre

elles que esclata en la cruïlla que significa l'individu que es troba en una petita ciutat tot i haver configurat la seva vida en una de gran; en aquesta situació, l'individu sentiria una estretesa, una dissolució de fronteres entre els cercles: «com més petit és el cercle que conforma el nostre ambient, com més limitades són les relacions que dissolen les fronteres amb altres cercles, més recelosament vigila sobre les realitzacions, la conducció de la vida, els sentiments d'individu, i més aviat una peculiaritat quantitativa o qualitativa faria saltar en bocins el marc de la totalitat». Alfred Polgar, en la seva «Teoria del Cafè Central», descrivia els seus habituals com peixos en un aquari, tancats en un ambient claustrofòbic però internament transparent, on la significació de la vida de cadascú és determinada pels remors, mentre que la resta dels fets de la seva existència queden en una petita premsa, addenda i ornament que poden ser omesos:

els Central-istes viuen parasitàriament en les anècdotes que hi circulen sobre ells. [...] Els hostes del Cafè Central coneixen, estimen i desdenyen un altre. Fins i tot els que es caracteritzen per la no associació observen aquesta no-associació com a associació. L'aversion mútua ja té per ella mateixa poder d'associació al Cafè Central. [...] Tothom sap sobre tots els altres. El Cafè és un niu provincial al si de la metròpoli, fumejant de xafardia, enveja i crítica.

L'esfera vital de la petita ciutat, essencialment conclosa, sembla aplegar-se al Cafè vienès on Karl Kraus situa el seu relat assagístic «La pell de castor», publicat en *Die Fackel* al juny de 1909. El narrador explica com el fet d'haver estat víctima del

robatori del seu abric mentre era al Cafè, l'hi converteix en epicentre de tota la informació que es creua en les converses de l'establiment:

En el Cafè on tot va passar, el primer efecte del descobriment del robatori va ser un caòtic anar i venir en què alguns clients, consternats, van oblidar-se de pagar, i en el centre del qual em vaig trobar enredat de manera tan sobtada que només fent un tomb per la reflexió vaig deixar-me clar que, amb tota seguretat, no havia estat jo qui havia robat la pellissa.

Així es com es converteix en el centre de tota la ciutat, des d'aquell local que esdevé esmussat i claustrofòbic, i el deixa literalment sense cap altra forma d'existència que la de la informació que sobre la seva vida passa de taula en taula. La part privada de l'àmbit públic que representava aquell local queda impossibilitada, no hi pot ni llegir la premsa tranquil i finalment fins i tot ha de buscar-se'n un altre; però tot serà insuficient:

Vaig buscar un altre local, el propietari del qual no només em va carregar de salutacions, sinó que a més a més va sortir a rebre'm tot dient: «entre nosaltres no li passarà res».

Vaig reconèixer que no hi havia res a fer. Hi havia nascut un problema vienès. [...] Vaig començar a sentir enveja pel lladre. No perquè tingués la pell, sinó perquè ningú no hi havia parat en el seu nom. Perquè podia viure lliure de peus i mans, mentre que a la meua esquena se sentia cridar Alto! I em veia escortat per l'estupidesa com un lladre acabat d'enxampar. Vaig decidir de retirar-me de la vida privada. Em quedava

una esperança. Que amb l'edició d'un nou llibre em fos donat fer oblidar els vienesos.

El Cafè, doncs, s'ha transformat en una nova intempèrie significativa, cruïlla de llenguatges on tot queda encunyat sobre la pell dels seus habituals, que escriuen des d'un trencament amb la realitat que esdevé irrepresentable: tant la realitat com el trencament mateix. L'escriptura de Cafè és ara testimoniada de la seva permanència en un espai neutre, en un darrer i recòndit far i talaia des d'on intervenir en un món del qual ja no es forma part, però al qual encara és pertany ni que sigui en forma de desposseïció.

Sándor Márai, en les seves novel·lades *Confessions d'un burgès* ja es refereix al nostre espai com «els cafès literaris, aquests laboratoris de la solitud», i parla dels de Berlín amb clares mostres d'escepticisme; però encara expressa més durament el seu pensament respecte als de París, als «cafès plens d'artistes de Montparnasse». «Jo odiava aquells cafès perquè en ells es reunia la xusma dels “bohèmis” de dos continents; m'agradava més el barri dels estudiants, els voltants dels Jardins de Luxemburg». Queda clar que l'heterodòxia institucionalitzada, la bohèmia professional, ja domina aquest espai, i tot i així, encara roman com a àmbit on buscar-se, a condició de buscar-se en un local ja destriat de la resta. El desencís de la idea de Cafè comença a albirar-se quan s'accepta que no qualsevol local requereix les condicions adients, però que aquestes condicions ja no són objectives, sinó íntimament qüestionades, d'ineludibles. A les darreres pàgines, Márai relata com després d'haver recorregut tot Europa durant les tres primeres dècades del segle XX,

la idea de tornar a casa no m'entusiasmava en absolut. Pensava en Budapest com en un gegantí cafè musical en què es reunien persones extremament intel·ligents i molt ben informades que, a sobre, coneixien allò més insubstancial i desagradable de tothom. [...] L'home de Pest, amb els seus ulls intel·ligents i plens de sospita, de parlar ràpid, que passa els dies assegut als cafès, observant, continua sent per a mi la *bête noire*, l'enemic ancestral més temible.

Tot i així, Márai sap que la darrera passa del retorn consistirà a seure en una de les taules d'un Cafè de Pest, tocant a la universitat:

Feia deu anys que no trepitjava aquell cafè empudegat; vaig seure al costat de la finestra, vaig comprendre que havia tornat a casa. Les olors de la meua joventut s'escampaven al meu voltant, en un ambient de pobresa i desesperança. Aquell lloc havia estat el trampolí de tota una generació, i jo havia recorregut el món en va, havia de començar de nou.

I per a fer-ho, per a començar de nou en 1928, perquè tot sigui recomençament en què tot allò que en la mirada sigui cansament també sigui saviesa, decideix instal·lar-se en un Cafè de Buda, tot traçant una distància amb Pest, a la plaça Horváth, a prop del barri on havia passat la seva infantesa i les primeres pàgines de les seves memòries. Un Cafè al barri del castell, prou familiar per a recordar en tot moment que es tractava d'aprendre de nou la llengua pròpia, i també prou familiar per a mostrar la seva consciència sinistra. Amb una distància semblant, la manera d'habitar aquell Cafè construeix una distància inte-

rior que es posa de manifest per a tenir-la present en tot acte d'escriptura:

Tot obeint unes lleis no escrites, vaig triar un Cafè de Buda, tal com ha de fer qual-sevol escriptor hongarès que es respecti a si mateix, perquè acostumen a passar la vida asseguts a la taula d'un cafè i jo pensava que aquella pràctica romàntica de començament de segle comportava certes obligacions també per a mi. La veritat és que a l'estranger els escriptors no tenien per costum passar el seu temps als cafès; a Londres, per exemple, ni tan sols n'hi havia... Però jo era del parer que a Buda calia sovintejar aquells cafès, amb els seus grans finestrals, que semblaven aquaris on estiguessin exposats els escriptors per a més diversió de tothom. Vaig triar un antic cafè dels temps de pau al davant dels jardins de Hórvath, un local que romania obert tota la nit i on els cambriers em tractaven bé; al cap d'uns mesos vaig haver de reconèixer que rebia més cartes i telefonades al cafè que a casa i que els meus amics i coneguts hi anaven a buscar-me primer, i només es presentaven a casa les poques vegades que no hi era... Al cafè eren amables amb mi, toleraven els meus capritxos amb bona disposició; a la meua taula sempre hi havia un tinter amb la ploma, un got d'aigua fresca i una caixa de llumins; començava a considerar-me un «escriptor de veritat», en el sentit que té la paraula a Hongria, i esguardava el panorama literari amb molta confiança. Era com si a l'estranger, als cafès plens de cambriers atrafegats i maleducats, em faltés precisament això, la calma del Parnàs, l'aigua fresca i la tinta a taula; en possessió de tots els meus estris per fi em vaig posar a treballar.

Aquestes paraules de Márai segellen l'evidència que el Cafè ja no pot ser un recer, sinó la darrera frontera íntima on romandre sense convicció, sense esperança, a mig aire del temps, atrapat en la intersecció entre una època que s'està acabant i una altra que no acaba d'arrencar.

La transformació del Cafè en les avant-guardes, empeltat de cabaret, ja no serà suficient per a reviscolar-lo, més aviat al contrari, i fins a l'existencialisme de mitjan segle XX podria dir-se que la vida de Cafè constitueix una permanència desencantada, a estones malenconiosa, arrossegant-se cap als anys seixanta. D'aleshores ençà, el vincle entre literatura i Cafè canvia de signe: la literatura perd centralitat en la relació i en les seves conseqüències, mentre el pes del Cafè es dissol, es fa fonedís en part perquè moltes de les relacions ciutadanes que el Cafè permetia fins aleshores han passat a desenvolupar-se (també o sobretot) en altres àmbits, però no sols per això. Que aquell espai no ha trobat encara substitut –potser tampoc no cal– ho proven les gens dissimulades adscripcions simbòliques a aquell model per part de les estructures que, hipotèticament, han vingut a substituir-lo: el fet que els *cafès d'internet* es diguin precisament així ha de tenir un significat. Podem concloure que, a partir dels anys trenta però especialment després de la Segona Guerra Mundial, i de manera molt clara a partir dels anys vuitanta del segle passat, la vida de Cafè decandeix, però s'estratifica en diverses formes, perquè si d'una banda és cert, com assenyala Jorge Luis Borges en «El indigno», que «la imagen que tenemos de la ciudad siempre es algo anacrónica. El café ha degenerado en el bar», també és cert que el Cafè com a necessitat continua existint,

encara que no sempre es troba fora de la dimensió simbòlica. Així, del Cafè trobem fins els nostres dies, en primer lloc, formes epilògals, caracteritzades per la projecció d'actituds i pensaments: alguns surrealistes, els primers existencialistes, la vida de Cafè sota els règims totalitaris, la pervivència en algunes ciutats, actituds individuals... En segon terme, formes epigonals, dominades a les grans ciutats per l'explotació de la nostàlgia sense malenconia: museïtzació dels grans Cafès del segle XIX, fetitxització del «Cafè literari» com a mercadeig de reputacions i aspiracions, com és el cas de l'umbral·lià Cafè Gijón de Madrid, transició pseudoexistencialista del Cafè a la *cave* i a la *boîte* per part dels hipotètics fills de Sartre –que en va renegar– que en realitat eren néts de Henri Murger i de Gómez Carrillo (que a Barcelona representaria la *gauche divine*) però mantenint el posat de la vida de Cafè mistificada, capaç d'acollir escriptors però no escriptura... En tercer lloc, formes paròdiques, generalment sense el sentit subversiu de la paròdia, sinó tematitzadores i reduccionistes, simulacres: reconstrucció de grans Cafès desapareguts, locals franquiciats amb models *entranyablement antics* impostats i inexistents en cap realitat ni temps... Finalment, travessades per les anteriors, que al seu torn també s'interrelacionen, trobem formes atòpiques, les més problemàtiques, les més interessants per a parlar des d'avui, perquè denuncien la ruptura d'aquestes estructures i formes però assenyalen la continuïtat del Cafè com a necessitat que se sap sense lloc, però no cessa de buscar-se: incapacitat per a reconèixer-se en els espais dissenyats pel present, tot buscant locals antics com a referència, enyorança del Cafè antic com a expulsió del propi espai que en realitat és

una expulsió del propi temps, però sentiment tràgic d'haver perdut el temps propi, l'espai propi... Si tenia raó Ramón Gómez de la Serna en considerar que «cuando se es verdaderamente contemporáneo y se vive la contemporaneidad que es el goce del tiempo que nos ha tocado vivir, es en el Café», caldria interrogar-se sobre quin és el Cafè del present, si la recerca en models no heretats però que es busquen com un llegat de sentit d'aquest espai, com a espai d'escriptura, no és sinó un exili des de i cap a l'atopia (ja no sols necessàriament postmoderna), a banda de posar de manifest la conflictiva ubicació de l'individu en el nostre present. Si el pas del Greinsteidl al Museum va implicar també una nova definició de literatura perquè recollia també una nova definició d'individu, quina part de la nostra individualitat, quina redefinició de la literatura signifiquen la pèrdua del Cafè com a espai, o la seva recerca, o la seva enyorança... Aquesta és, segurament, la pregunta més esferèidora que ens podem fer ara com ara, però és absolutament contigua i contínua a una altra heretada de tots els autors que hem travessat: què fem al Cafè? Què fem al Cafè, ara?

En 1932, tot recordant l'època en què «anar a Cafès es va convertir per a mi en una necessitat vital quotidiana», Walter Benjamin relata com una tarda, mentre esperava algú, ja oblidat, en una taula del cafè Aux deux Magots del bulevard Saint Germain de París, li va sobrevenir la idea de dibuixar un esquema gràfic de la seva vida:

I en aquell precís instant, ja sabia també com havia de fer-lo exactament. Era una pregunta molt senzilla amb la qual indagava en el meu passat, i les respostes es dibuixaven com per si soles en un paper que em

limitava a treure a la llum. Un o dos anys després d'haver perdut aquell paper, estava desconsolat. Mai més no he pogut tornar a confegir-lo de la mateixa manera en què aleshores va sorgir davant meu

Això és el que es fa als Cafès: oblidar a qui esperem per, de sobte, retrobar-nos en una explicació, recordar la promesa d'un sentit per a la nostra vida; un sentit escrit, però perdut. De taula en taula, de Cafè en Cafè l'escriptura d'aquell sentit no deixa de buscar-se, però sap que els seus papers, els veritables papers són els papers perduts. Així, també el Cafè. □

BIBLIOGRAFIA

- AA.VV.: *Viena 1900*, Madrid, MNCARS, 1993.
- ALTENBERG, Peter: *Páginas escogidas*, ed. i trad. d'Adan Kovacsics, Barcelona, Mondadori, 1997.
- AZNAR SOLER, Manuel: «Modernismo y bohemia» en Pedro M. Piñero y Rogelio Reyes: *Bohemia y literatura. De Becquer al Modernismo*, Sevilla, Universidad de Sevilla, 1993.
- BAUDELAIRE, Charles: *Pétits poemes en prosa, (L'Espiln de París)* (1869), trad. cat., Barcelona, Mall, 1983.
- BELJAME, Alexandre: *Le Public et les hommes de lettres en Angleterre au dix-huitième siècle*, Paris, Hachette et Cie. 1881.
- BENJAMIN, Walter: «Crónica de Berlín» trad. cast. de Teresa Rocha en *Escritos autobiográficos*, Madrid, Alianza, 1996.
- *Dirección única*, trad. cast. de Juan José del Solar i Mercedes Allendesalazar, Madrid, Alfaguara, 1987.
- BONET CORREA, Antonio: «Discurso leído ante la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando en la recepción pública del Excelentísimo señor don Antonio Bonet Correa», Madrid, 1987.
- BOURDIEU, Pierre: *Las reglas del arte*, (1992), trad. cast. de Thomas Kauf, Barcelona, Anagrama, 1995 (2002).
- CAMBA, Julio: *Haciendo de República*, Madrid, Espasa-Calpe, 1934.
- CANETTI, Elias: *El joc d'ulls* (1985), trad. cat. de Carme Gala, Barcelona, Proa, 1990 (2001).
- CANSINOS-ASSÉNS, Rafael: *La novela de un literato*. (3 vols.), Madrid, Alianza, 1982-1995.
- CELA, Camilo José: *La colmena* (1951), Madrid, Cátedra, 2001.
- DUGAST, Jacques (2003): *La vida cultural en Europa entre los siglos XIX y XX* (2000), trad. cast. de Godofredo González, Madrid, Visor.
- EAGLETON, Terry: *La función de la crítica* (1984), trad. cast. de Fernando Inglés, Barcelona, Paidós, 1999.
- ELLIS, Markman, *The Coffee-House. A Cultural History*, Londres, Weinfeld & Nicolson, 2004.
- FARGUE, Leon-Paul: *Refuges*, París, Émile-Paul Frères, 1942.
- FOSCA, François: *Histoire des Cafés de Paris*, París, Firmin-Didot, 1934.
- GÓMEZ DE LA SERNA, Ramón: *Pombo. Biografía del celebre Café y de otros Cafés famosos* (1918), Barcelona: Juventud, 1960.
- *La sagrada cripta de Pombo*, (1923), Madrid, Visor, 1999.
- (1941): *Pombo. Biografía del celebre Café y de otros Cafés famosos*, Barcelona: Juventud, 1960.
- HABERMAS, Jürgen: *Historia y crítica de la opinión pública. La transformación estructural de la vida pública* (1962), trad. cast. d'Antoni Domènech, Barcelona, Gustavo Gili, 1981.
- HEISE, Ulla: *Coffee and Coffee-houses*, trad. angl. de Paul Roper, West Chester-Pennsylvania-Leipzig, Schiller Publishing Ltd, 1987.
- HOMER, *La Iliada*; trad. cat., Barcelona, La Magrana, 1997.
- HUYSMANS, Joril-K (s.d): *Apuntes parisienses. Río abajo. Un dilema*, trad. cast. de Germán Gómez de la Mata, València, Prometeo, c. 1910.

- KRAUS, Karl: «La piel de Castor (1909), trad. cast. de José Luis Arántegui en *Escritos*, Madrid, Visor, 1990.
- *Los últimos días de la humanidad*, (1922), trad. cast. d'Adan Kovacsics, Barcelona, Tusquets, 1991.
- «La literatura demolida» (1897), trad. cat. de Marc Jiménez, *L'Espill* 20 (2005).
- LARRA, Mariano José de: *Figaro* (1835-1837), ed. d'Alejandro Pérez Vidal, Barcelona, Crítica, 1997.
- LE RIDER, Jacques: *Modernité viennoise et crises de l'identité*, París, Quadrige-P.U.F., 1990 (2000).
- MAGRIS, Claudio: *Microcosmos* (1997), trad. cat. d'Anna Casassas Figueres, Barcelona, Empúries-Anagrama, 1999.
- MÁRAI, Sándor: *Confesiones de un burgués* (1934-1935), trad. cast. de Judith Xantus, Barcelona, Salamandra, 2004.
- MOURA, Jean i Paul LOUVET: *Le Café Procope*, París, Perrin et cie, 1929.
- PLA, Josep: «El Café», *Destino* 180, 28-XII-1940, p. 8.
- POE, Edgar A.: *Tots els contes*, trad. cat. de Joan Solé, Barcelona, Columna, 2002.
- POLGAR, Alfred: «Sospita respecte a les coses», trad. cat. de Manuel Lobo en *La vida en minúscula*, Barcelona, Quaderns Crema, 1998.
- «Theory of the Café Central», trad. angl. en (v. Segel).
- REATO, Danilo: *L'Esprit des Cafés en Europe* (1978), trad. fr., Éd. Plume, 1999.
- ROBINSON, Gabrielle; i Mike KEEN: «Cafe Kultur. The Coffeehouses of Vienna», *Contemporary Review* 1, juliol 1996.
- SCHIVELKBUSCH, Wolfgang: *Historia de los estimulantes*, (1980), trad. cast. de Michael Faber-Kaiser Barcelona, Anagrama, 1995.
- SCHORSKE, Karl: *Viena fin-de-siècle* (1980), trad. cast. d'Iris Menéndez, Barcelona, Gustavo Gili, 1981.
- *Pensar con la historia*, (1998) trad. cast. de Isabel Ozores, Madrid, Taurus, 2001.
- SEGEL, Harold B. (ed.): *The Vienna Coffeehouses Wits. 1890-1938*, West Lafayette, Indiana, Purdue U. Press., 1993.
- SEIGEL, Jerrold: *Paris bohème. 1830-1930* (1986), trad. fr. d'Odette Guitard, París, Gallimard-NRF, 1991.
- SENNETT, Richard: *El declive del hombre público* (1974), trad. cast. Barcelona, Península, 2001.
- STEELE, Sir Richard: *The Tatler*, ed. de Lewis Gibbs, Londres, etc., Everyman's Library, 1968.
- STEPHEN, Leslie: *English Literature and Society in the Eighteenth Century*, Londres, Duckworth and Co., 1903 (1920).
- STEINER, George: *La idea d'Europa*, (2004), trad. cat. de Víctor Compta, Barcelona, Arcàdia, 2004.
- SIMMEL, Georg *Filosofia del dinero* (1900), trad. cast. de Ramón García Cotarelo, Instituto de Estudios Políticos, Madrid, 1977.
- *El individuo y la libertad. Ensayos de crítica de la cultura*. (1957); trad. cast. de Salvador Mas, Barcelona, Península, 1986.
- STRAUS, Ralph: *Lloyd's. The Gentlemen at the Coffee-House*, Nova York, Carrick & Evans, 1938.
- VIGHI, Francisco (1959): «Tertulia», *Versos viejos*, en *El Ultraísmo y las artes plásticas*, Valencia, IVAM, 1996.
- ZAMACOIS, Eduardo: *Tipos de Café*, Madrid, Imprenta Galo, 1936.
- ZWEIG, Stefan. «Buchmendel», en *Calidoscopio*, trad. cast. de José Lleonart, Barcelona: Juventud, 1945.
- *El món d'ahir. Memòries d'un europeu*, trad. cat. de Joan Fontcuberta, Barcelona, Quaderns Crema, 2001.
- Quimera* 166, febrer 1998.